

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.04>

Котуха О.С.

*кандидат юридичних наук, професор,
декан факультету права
Львівський торговельно-економічний університет*

Цуркан-Сайфуліна Ю.В.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
Чернівецький навчально-науковий юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ВПЛИВ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ НА ФОРМУВАННЯ ЗАОХОЧУВАЛЬНОГО МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ І ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Актуальність теми. Війна з боку рф та продуковані нею радикальні політичні і соціально-економічні перетворення в Україні зумовили необхідність змін у практиці правового регулювання. Поряд з традиційними обмежувальними і заборонними засобами (заборами, зобов'язаннями, покараннями) ширше використовуються заохочення, як стимульовальні правові засоби, що позитивно впливають на культуру поведінки і забезпечують індивідам необхідний простір для активної й корисної діяльності. Саме тому правова модернізація в Україні зумовила зростання інтересу до вивчення проблеми заохочення у праві. Спостережуваний інтерес цілком закономірний. З одного боку, це пов'язано з тим, що в розвитку людського суспільства накопичено досить багатий теоретичний і нормативно-правовий матеріал, що дозволяє зробити певні висновки й узагальнення. З іншого боку, необхідність дослідження викликана потребами вирішення найбільш актуальних проблем сучасної державної політики у сфері заохочувального механізму та його впливу на поведінку суб'єктів права. .

Політика держави має виходити передусім з фундаментального принципу соціальної справедливості та гармонійного поєднання

принципів гуманізму і соціальної підтримки населення. При цьому держава повинна всіляко підтримувати і заохочувати правомірну ініціативу й активність не тільки пересічних громадян, а й посадових осіб, які наділені владними повноваженнями і через яких держава реалізує свої внутрішні й зовнішні функції [1]. Така правова модернізація має на меті забезпечити прискорений перехід до демократичної правової системи і спрямована на реформування соціально-економічних і правових відносин, на формування нового типу правової системи, що відповідає сучасним вимогам захисту прав і свобод людини і громадянина.

Стан дослідження. Вивченню правових заохочень присвячено численні публікації дослідників галузевих юридичних наук, зокрема трудового, кримінального права, наприклад, праці таких вчених, як: О. Барабаш, В. Барко, В. Бобкова, С. Бочарова, В. Гусаров, Л. Давиденко, А. Добровольський, М. Іншин, Л. Лазор, В. Малюга, П. Макаренко, М. Мичка, А. Москаленко, П. Пилипенко, С. Прилипко, В. Прокопенко, О. Смирнова, В. Сухонос, М. Хаустова, П. Шумський, М. Якимчук, С. Яковенко та ін. Однак досі є потреба в подальшій розробці

цієї проблематики в сучасних умовах розвитку українського суспільства.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є розкриття основних аспектів впливу правової політики на формування заохочувального механізму правового регулювання і правової культури в сучасному українському суспільстві. Для цього було поставлено такі завдання: проаналізувати вплив заохочувального методу та його спрямованість на регулювання соціально активної поведінки громадян; з'ясувати поняття заохочувальних норм, дослідити особливості правової політики у процесі застосування заохочень у праві; охарактеризувати правову політику, зокрема її частину у формі заохочувального механізму з точки зору взаємопов'язаних між собою складових елементів, таких як правова культура, правові заохочення.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі побудова правової держави і формування демократичного громадянського суспільства в Україні передбачають розширення свободи особистості, стимулювання соціально корисної діяльності громадян, підвищення їхньої політичної і правової активності. У цьому процесі вирішальним моментом у правовому впливі заохочувального методу є його спрямованість на регулювання соціально активної поведінки громадян [2]. Заохочення – один зі способів впливу на зміну поведінки окремих осіб та груп людей. Мета заохочення – показати, яка поведінка необхідна задля досягнення соціально значущого результату [3].

Принагідно зазначимо, що система норм права – основний елемент всього процесу правового регулювання, яка безпосередньо впливає на свідомість і поведінку людей, а також на функціонування всіх гілок державної влади. Водночас ця система не здатна належно функціонувати, без якісно налагодженого механізму правового регулювання. Саме так право реалізує своє основне призначення.

До основних видів норм права належать заохочувальні норми. Вони формують винят-

кову і найбільш розширювальну варіацію норм вітчизняного права, що виступає нормативною основою відокремленого, стимулювального методу правового регулювання [4]. При цьому заохочувальні норми права є одним з основних позитивно стимулювальних елементів механізму правового регулювання.

По суті, заохочення є позитивно стимулювальним впливом суб'єктів права (посадових осіб, органів державної влади) на потреби, інтереси, свідомість, волю, поведінку суб'єктів права, а отже, і на результат їхньої діяльності. Як зазначає Н. Керничний, «заохочувальні норми у галузі кримінального права є державними заохочувальними нормами, що застосовуються від імені та за дорученням держави, а визначаючи їх ознаки, необхідно насамперед виокремити нормативну ознаку, тобто їх безпосереднє закріплення у КК України, для вирішення основних завдань кримінального законодавства. Докази характерності цієї ознаки для інших галузей права слід наводити у вивченні державних заохочувальних норм цих галузей права» [5]. Тож використання заохочення ґрунтується на правових засадах, воно має бути своєчасним, значущим і вагомим.

Щодо видів заохочення, то за способом впливу на суб'єктів права дослідники виділяють моральні і матеріальні заохочення, за сферою дії – загальні і спеціальні [6].

Головною функцією заохочувальних норм є їхня здатність спонукати до певних активно позитивних дій, впливати на суспільні відносини, задля вдосконалення системи суспільних відносин, подолання шкідливих сценаріїв юридично значної діяльності [7].

Існування заохочувальних норм права обумовлено цілями і завданнями правової політики в цілому, зокрема як у запобіганні правопорушенням, покаранні осіб, які їх скоїли, так і в стимулюванні правомірної поведінки, заохоченні осіб, які здійснюють свою діяльність у різних сферах життя суспільства. Як слушно наголошує М. Хаустова, головною метою правової політики в сучасній Україні

має бути підвищення якості правового регулювання суспільних відносин, серцевиною чого, без сумніву, є найбільш повне забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Загальна мета правової політики має спиратися на такі цінності, як життя, свобода, справедливість, безпека, порядок і «сприяти їх втіленню у правове життя суспільства» [8]. Тож крізь призму заохочувального механізму правова політика впливає на суспільство.

Нині правова політика як науковий термін вбудовується у такий категоріальний ряд: правовий розвиток, правова ідеологія, юридична доктрина, правова культура [9, с. 88]. Сьогодні зусилля вітчизняних дослідників спрямовані на з'ясування зв'язків правової політики зі спорідненими феноменами й одночасно на пошук тих специфічних рис, які забезпечують їй самостійний статус і форми реалізації.

По-перше, правова політика може розумітися як явище правової реальності. У такому разі вона виступає як інструмент, спосіб, засіб розв'язання практичних і теоретичних проблем, що стоять перед особистістю, суспільством, державою у сфері права, його розвитку й реалізації. Політичний компонент визначає стратегію, спрямованість дій її суб'єктів, передбачувані результати та їхнє значення.

По-друге, правова політика як юридична категорія є поняттям юридичної науки, відображає сформовані співвідношення між поняттями, визначеннями понять, категоріями у цій сфері. Очевидно, що термін «правова політика» співвідноситься з такими поняттями, як «цінності», «правотворчість», «правозастосування», «правова культура», «правова доктрина», «правова реформа», «правосуддя» тощо.

По-третє, правова політика як наукова теорія являє собою форму організації і відтворення наукового знання та систему наукових принципів, категорій, ідей, спрямованих на формування програм правового розвитку. Як наукова теорія, правова політика охоплює сукупність заходів, науково обґрунтованих дій щодо реалізації стратегічних завдань

у галузі права, зокрема й у сфері заохочувального механізму. Стратегії реалізації правової науково обґрунтованої політики вибудовані на узагальненні практичного досвіду і в підсумку пропонують раціональні шляхи розвитку і вдосконалення різних елементів системи права, системи законодавства, правової системи.

По-четверте, правова політика як діяльність розуміється так: це заснована на цінностях, ідеалах природного права і досягненнях сучасної науки та реалізована з метою охорони прав і свобод людини діяльність, якій властивий публічний, динамічний, прогнозований характер [10]. Уточнимо, що це вид діяльності, який реалізується у сфері права з використанням юридичних методів і засобів органами державної влади й органами місцевого самоврядування, інститутами громадянського суспільства, спрямований на збереження і досягнення правових цінностей. У цьому контексті треба зазначити, що формування й реалізація правової політики можливі тільки в умовах офіційного юридичного і фактичного визнання з боку держави природного права, його ідеалів і цінностей. Таким визнанням держава погоджується підпорядкувати позитивне право праву природному. Унаслідок цього система законодавства, правова система загалом набувають ціннісних підстав і критеріїв функціонування. Визначаються і встановлюються юридичні межі взаємодії людини і держави. Охорона й гарантії прав і свобод особистості, її гідність і повага є головним критерієм відтворення права у вигляді нормативно-правових актів, норм і правил поведінки особи в суспільстві.

Усі чотири визначення правової політики лише підкреслюють багатозначність цього феномену й усувають необґрунтовані суперечки про різні її прояви, зокрема й у сфері заохочувального механізму.

Також варто наголосити, що правова політика – це різновид соціальної практики, своєрідний соціальний феномен, під яким розуміється комплекс політико-правових заходів

стратегічного характеру, що здійснюються у сфері безпосередньої дії права, за його допомогою та спрямовані на:

1) вироблення механізму правового регулювання соціально значущих сторін життя суспільства;

2) гарантоване досягнення стратегічних цілей і тактичних завдань держави;

3) можливість зворотного впливу заохочувального механізму на політику, що не допускає виходу її за межі правового поля.

До завдань наукового забезпечення правової політики можна зарахувати:

– збір, опрацювання, аналіз, передачу інформації, необхідної для проведення дієвої й активної правової політики;

– своєчасне виявлення і вирішення проблемних ситуацій, що виникають у практиці застосування заохочувальних норм;

– формування вихідних положень для розроблення програм і планів у сфері реалізації права (насамперед у сфері боротьби з правопорушенням і злочинністю та забезпечення контролю за виконанням законів і підзаконних нормативно-правових актів);

– вироблення науково обґрунтованих норм матеріального і кадрового забезпечення судових і правоохоронних органів, підготовку для них висококваліфікованих кадрів на основі стимулювання їхньої поведінки [11].

Правова політика – це проникнення права в політику задля наділення її статусом правової. При цьому правова політика як політична діяльність у сфері права також має бути основана на праві і здійснюватися правовими методами, інакше вона не визнаватиметься правовою. З огляду на це, основними завданнями, напрямами правової модернізації в Україні є: 1) оптимізація українського права на підставі загального принципу юридичної рівності – рівності всіх перед законом і судом; 2) формування професійної і масової суспільної правосвідомості на основі затвердження гідності особи, почуття поваги до права й закону; 3) стабілізація системи законодавства і загалом системи норматив-

них правових актів, зокрема за посередництвом сучасної кодифікації; 4) зміцнення незалежного і справедливого правосуддя; 5) створення сучасної нормативно-правової основи стабільного інноваційного розвитку; 6) затвердження конституційної законності як правового режиму функціонування держави й суспільства, стабільної системи правозастосування, яка гарантує визнання, дотримання й захист прав і свобод людини і громадянина, зокрема в соціальній сфері; 7) подолання кримінальної тенденції розвитку суспільства і держави [8].

Слушним вважаємо зауваження, що «заохочувальні заходи кримінально-правового характеру входять до системи заходів кримінально-правового впливу, яка більшою частиною розроблена у кримінально-правовій доктрині та досі чітко не визначена у Кримінальному кодексі України – в окремих розділах Загальної частини якого, а також у відповідних нормах Особливої частини, передбачено види вказаних заходів» [12, с. 79]. Подальша систематизація й законодавча регламентація заохочувальних кримінально-правових заходів є перспективним напрямом кримінально-правової політики України, яка є важливою складовою частиною вітчизняної кримінальної політики у сфері боротьби зі злочинністю [12]. Утім, правова політика, зокрема її частина у формі заохочувального механізму, не завжди відповідає ідеальним вимогам людини. У змісті наукового забезпечення правової політики можна виділити такі тісно взаємопов'язані між собою складові елементи:

1) отримання соціально і політично значущої інформації, необхідної для вдосконалення правового регулювання суспільних відносин. Соціальна інформація є продуктом відображення об'єктивно існуючих соціальних явищ і процесів, знанням про функціонування права в суспільстві та пов'язані з правом явища. Така інформація, звернена до суб'єктів правової політики, має для них певну прогностичну цінність, сприяючи регу-

ляції політичних, соціальних та економічних процесів у бажаному для суспільства й держави напрямку;

2) розроблення наукових прогнозів розвитку правовідносин. У царині суспільного життя наукове прогнозування спрямоване на пізнання соціальних явищ. Воно сприяє виробленню оцінки можливого стану досліджуваного об'єкта в майбутньому з урахуванням і спостережуваних тенденцій, і впливу на цей об'єкт планованих заходів. Сутність наукового прогнозування у сфері функціонування права полягає у виявленні закономірностей, властивих формуванню і застосуванню норм права. Тим самим наукове прогнозування сприяє підвищенню оптимізації й ефективності прийнятих нормативно-правових актів;

3) науковий аналіз й оцінка діяльності державних органів у сфері правотворення і реалізації права. Результати наукових досліджень у сфері правового життя можуть розглядатися як інструмент визначення ефективності діяльності державних органів – суб'єктів правової політики. Подібна наукова оцінка, що містить і прогностичний аспект, здатна істотно полегшити вироблення системи об'єктивних критеріїв «внеску» різних суб'єктів реалізації правових норм у розвиток правової системи суспільства. Наукова оцінка діяльності з реалізації правової політики дає змогу підвищити ефективність управлінського впливу на правову систему, постійно вдосконалювати методи і способи такого впливу, зокрема й на поведінку суб'єктів права. Крім того, наукова оцінка діяльності органів державної влади у правовій сфері сприяє підтримці зворотного зв'язку між інформацією, що надходить, і правозастосовною діяльністю, недопущенню такого становища, коли важлива для функціонування правової системи інформація накопичується, але не використовується належно, а відповідна діяльність державних органів і вжиті ними заходи щодо здійснення правової політики мало пов'язані з наявною інформацією про наявність заохочувальних методів і не впливають з неї;

4) науково-правова експертиза ухвалених і тих, що перебувають на стадії ухвалення, нормативно-правових актів. Потрібно розширити сферу застосування правової експертизи підготовлюваних нормативно-правових актів, досліджуючи їх на предмет відповідності не тільки чинному законодавству, а й правовій політиці держави.

Отже, визначаючи основні параметри функціонування і розвитку правової сфери, правова політика тим самим встановлює правовий режим функціонування всіх сфер суспільного життя. У цьому проявляється її особлива значущість у системі державного впливу на соціальні процеси та поведінку суб'єктів права.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що на сучасному етапі еволюційного розвитку українського суспільства й держави соціальна обумовленість аналізованих норм не підлягає сумніву, оскільки саме вони виконують головну роль у формуванні правомірної поведінки людини і громадянина. Соціальна обумовленість заохочувальних норм права – це важливий елемент у вітчизняній системі права. При цьому, найвищий соціальний зміст їхнього існування визначається тим, що вони мають на меті відновлення соціальної справедливості, породжують низку благодійних наслідків, що визначають модель поведінки в суспільстві та ступінь розвитку правової політики держави. Для досягнення своєї кінцевої мети заохочувальні норми мають постійно вдосконалюватися, а також реалізовуватись якісно, виключаючи формалізм та суб'єктивізм правозастосовника.

Отже, цінність правової політики полягає в тому, що вона виражає насамперед офіційно-владний, юридично значущий бік державного впливу суспільства і реалізує дві важливі функції: по-перше, легалізує обраний політичний курс, надає йому статус публічної політики; по-друге, здійснює вибір і застосування правових засобів (заохочувального механізму) для їх оптимального використання у вирішенні тих чи інших соціально-політичних завдань.

Анотація

У статті досліджено проблеми впливу правової політики на формування заохочувального механізму правового регулювання і правової культури в сучасному українському суспільстві. Метою статті є розкриття основних аспектів впливу правової політики на формування заохочувального механізму правового регулювання і правової культури в сучасному українському суспільстві. Для цього було поставлено такі завдання: проаналізувати вплив заохочувального методу та його спрямованість на регулювання соціально активної поведінки громадян; з'ясувати поняття заохочувальних норм, дослідити особливості правової політики у процесі застосування заохочень у праві; охарактеризувати правову політику, зокрема її частину у формі заохочувального механізму з точки зору взаємопов'язаних між собою складові елементів, таких як правова культура, правові заохочення. Зазначено, що політика держави має виходити передусім з фундаментального принципу соціальної справедливості та гармонійного поєднання принципів гуманізму і соціальної підтримки населення. При цьому держава повинна всіляко підтримувати і заохочувати правомірну ініціативу й активність не тільки пересічних громадян, а й посадових осіб, які наділені владними повноваженнями і через яких держава реалізує свої внутрішні й зовнішні функції. Наголошено, що головною функцією заохочувальних норм є їхня здатність спонукати до певних активно позитивних дій, впливати на суспільні відносини, задля вдосконалення системи суспільних відносин, подолання шкідливих сценаріїв юридично значної діяльності. Існування заохочувальних норм права обумовлено цілями і завданнями правової політики в цілому, зокрема як у запобіганні правопорушенням, покаранні осіб, які їх скоїли, так і в стимулюванні правомірної поведінки, заохоченні осіб, які здійснюють свою діяльність у різних сферах життя суспільства. Зроблено висновок, що правова політика встановлює правовий режим функціонування всіх сфер суспільного життя. У цьому проявляється її особлива значущість у системі державного впливу на соціальні процеси та поведінку суб'єктів права. Вплив правової політики на заохочувальний механізм полягає у тому, що заохочувальні норми мають на меті відновлення соціальної справедливості, благодійних наслідків, що визначають модель поведінки в суспільстві та ступінь розвитку правової політики держави.

Ключові слова: правова політика, державна правова політика, заохочувальний механізм, норми права, заохочувальні норми права, правове регулювання, правова культура, правові заохочення, формування правової культури.

Kotukha O.S., Tsurkan-Saifulina Yu.V. The influence of legal policy on developing the encouraging mechanism of legal regulation and legal culture in the modern Ukrainian society

Summary

The article examines the problems of the influence of legal policy on the formation of an incentive mechanism of legal regulation and legal culture in modern Ukrainian society. The purpose of the article is to reveal the main aspects of the influence of legal policy on the formation of an incentive mechanism of legal regulation and legal culture in modern Ukrainian society. For this, the following tasks were set: to analyze the influence of the incentive method and its focus on regulating the socially active behavior of citizens; clarify the concept of incentive norms, investigate the peculiarities of legal policy in the process of applying incentives in law; characterize the legal policy, in particular its part in the form of an incentive mechanism, from the point of view of interrelated constituent elements, such as legal culture, legal incentives. It is noted that the state policy should be based primarily on the fundamental principle of social justice and a harmonious combination of the principles of humanism and social support of the population. At the same time, the state should in every possible way support and encourage the legitimate initiative and activity of not only ordinary citizens, but

also officials who are endowed with powerful powers and through whom the state implements its internal and external functions. It is emphasized that the main function of incentive norms is their ability to encourage certain actively positive actions, to influence social relations, to improve the system of social relations, to overcome harmful scenarios of legally significant activity. The existence of encouraging legal norms is determined by the goals and objectives of legal policy as a whole, in particular, both in preventing crimes, punishing those who commit them, and in stimulating lawful behavior, encouraging people who carry out their activities in various spheres of social life. It was concluded that legal policy establishes the legal regime of functioning of all spheres of social life. This shows its special significance in the system of state influence on social processes and the behavior of legal entities. The impact of legal policy on the incentive mechanism is that the incentive norms are aimed at restoring social justice, charitable consequences, which determine the model of behavior in society and the degree of development of the legal policy of the state.

Key words: legal policy, state legal policy, incentive mechanism, norms of law, incentive norms of law, legal regulation, legal culture, legal incentives, formation of legal culture.

Список використаних джерел:

1. Миколенко О. І. Нормативно-правова регламентація заохочення працівників прокуратури України. *Правова держава*. 2017. № 26. С. 10–14. URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/233375/232113>.
2. Хряпинський П. Ефективність заохочувальних кримінально-правових норм: деякі пропозиції щодо вдосконалення законодавства. *Право України*. 2009. № 10. С. 170–174. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/28717>.
3. Машков К. Є. Преміювання як різновид заохочення працівників. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Юридичні науки*. 2016. Вип. 3 (1). С. 113–115.
4. Балик С. О. До характеристики порядку застосування моральних та матеріальних заохочень до працівників поліції. *Юридична наука*. 2020. № 1 (5(107)). С. 202–208. URL: <https://doi.org/10.32844/2222-5374-2020-107-5-1.25>.
5. Керничний Н. І. Заохочувальні норми системи кримінального права. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Вип. 2. С. 149–154. URL: <http://www.nvppp.in.ua/vip/2022/2/24.pdf>.
6. Сорочан Н. В. Засоби заохочень у трудовому праві, їхня імплементація в діяльності Національної поліції України. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених : тези доп. учасн. наук.-практ. конф. з нагоди святкування Дня науки, відзначення Дня Європи та 70-річчя заснування Ради Європи (м. Харків, 16 трав. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. С. 163–167.*
7. Колеснік Т. В. Правова природа морального заохочення до дотримання дисципліни праці. *Право та інновації*. 2016. № 1. С. 152–158.
8. Хаустова М. Г. Правова політика Української держави у сфері модернізації правової системи України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 39–42. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2020/10.pdf.
9. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. Київ, 2005. 332 с.
10. Політика, право і влада в контексті трансформаційних процесів в Україні : монографія / за ред. І. О. Кресіної. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. 247 с.
11. Сокурєнко В. В. До проблеми правової регламентації службової дисципліни в Національній поліції України. *Актуальні проблеми трудового законодавства, законодавства про дер-*

жвну службу та службу в правоохоронних органах : матер. VII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 16 листоп. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 18–21.

12. Павлова Т. О. Правова природа заохочувальних заходів кримінально-правового характеру. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. Правознавство*. 2019. Т. 24, вип. 2 (35). DOI: [https://doi.org/10.18524/2304-1587.2019.2\(35\).186000](https://doi.org/10.18524/2304-1587.2019.2(35).186000)